

Bu İşe Devlet El Atmalı mı? Bir Yüksek Öğrenim Polemiği

Ataç ÜNLÜ

Kalabalık kadrolu tartışma programlarında stüdyoda mevcut olan herkese söz hakkı vermeyi demokrasinin gereği ve göstergesi sanıp alkışlarken, bilgi ve mantık ile birlikte doyurucu tartışmaların da sloganlara kurban edildiği gözden kaçıyor. Çeşitli toplumsal sorunlar üzerinde düşünülmüş izlenimini yaratanlar, günün popüler günah keçilerine ayaküstü veriş-tirip, dahiyane çözümleri “şıp” diye buluyorlar. Gününe göre “kapitalizm”, “globalleşme”, “empyralist Batı”, “köhne Doğu” lanetleniyor. Sonra adil düzen, sosyal adalet(çilik?) veya Güneydoğudaki “savaş”ı kesiverip silaha harcanan parayla bütün sorunları hemen çözü-vermek gibi “müthiş” fikirler üretiliyor.

Bilimle en yakın konu olan, yüksek öğrenimle ilgili bir tartışmada bile aynı seviyesizliğe tanık olmak, hayli üzücü. İşin en ilginç yanı konunun tartışılmış sayılıp öğrenci olayları hariç, hemen gündemden düşmesi. Sadece yüksek öğrenimle ilgili de değil; SSK’dan KİT’lere, birçok kimsenin hoşnut olmadığı anayasamızdan hukuk devletinin bir türlü tesis edilememesine kadar çok çeşitli konularda benzer yanlış algılama, çözümsüzlük ve kötü çözümlerin kurbanıyız.

Bu çaresizliğin ortak sebebi toplumsal problemleri tanımlama ve çözmede kullanabileceğimiz başlıca araç olan beşeri bilimlerde,

1850’lerden itibaren hissedilmeye başlanan, 1950’lere gelindiğinde ise etkisi çılgın bir moda gibi toplumsal hayatın her alanında gözlemlenen tahribattır.

Söz konusu tahribatın en önemli göstergesi sosyal bilimlerde yaratılan kavram kargaşası oldu. İşte onun için bugün “eğitim bir haktır, satılamaz!” sloganı karşısında “koca koca” profesörlerimiz ellerinde rakamlar ve hesaplarla kalakalmakta, teklemekte, tezlerini ahlaki ve felsefi bir temele oturtamamaktadırlar. Yüksek öğrenimdeki problemi çözerken aşılması gereken ilk engel haklar konusundaki kavramsal karışıklıktır.

Eğitim bir hak mıdır?

Bugün bu sorunun cevabı maalesef 150-200 yıl öncesinde olduğu kadar berrak değil. Gerçi “klasik haklar” olarak adlandırılan ve bireysel özgürlüğün sınırlarını belirleyen negatif karakterli haklar açısından bir karışıklıktan söz edemeyiz. John Locke’dan günümüze, temelde hayat, özgürlük ve mülkiyet haklarından oluşan bu haklar, ister doğal hukuka ve toplumsal sözleşmeye; ister insanın bizatihi kendi varlığına, insan olmasına veya akıl sahibi olmasına dayandırılınsın, pek değişmedi. Ne var ki, bir zamanlar sadece yönetimin (government) işleyişine katılma ve tabi olma usullerini

düzenlediği kabul edilen “pozitif haklar” o zamandan bugüne büyük değişim geçirdi. Hayek’in deyimiyle, gereğini yerine getirmenin kimin sorumluluğunda olacağı belli olmayan ve belirli bazı nimetleri talep etmeye herkesin herhangi bir çaba göstermeden hakkı olduğunu savunan bu haklar, o zamana kadar bilinen haklara oranla daha değerli, en azından eşit değerdeymiş gibi kabul gördüler.¹ *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*’nde zamanın (1948) modasına uyularak klasik hakların sayıldığı ilk 21 maddeye eklenen ve iktisadi ve sosyal haklar olarak tanımlanan 7 madde, söz konusu haklara örnektir.

Bozulmaya uğramadan önceki anlamıyla haklar, evrensel olmak, bütün insanlarca sahip olunabilmek zorundadırlar.² İktisadi ve sosyal haklar ise evrensel olamazlar. Herşeyden önce, klasik haklardan mesela yaşama hakkı ile ne kastedildiği üzerinde bir uzlaşma varken, iktisadi ve sosyal haklardan biri olan “iyi eğitim hakkı” ile neyin kastedildiği muğlaktır. Herkes kendisinin veya çocuklarının daha rahat yaşamasını mümkün kılacak en iyi eğitimin peşindedir. Ve herkesin “iyi eğitim” anlayışı birbirinden farklıdır. Neyi ihtiva ettiği bile açıkça belli olmayan bir talep, evrensel bir hak olamaz. Diğer yanda, fiziki şartlar açısından herkesin arzuladığı eğitim düzeyine kavuşması ancak toplumun bir kısmı için mümkündür. Üstelik bir çok işi yapmak için temel mesleki eğitimden ötesine bilhassa gerek yoktur.

Bir hak birisi tarafından kullanıldığında bir başkasına külfet yüklemeyen ahlaki bir ilke olmak durumundadır.³ Mesela klasik haklardan özgür olma hakkı, birinin özgürlüğünün ancak bir başkasının özgürlüğünün sınırına kadar olması demektir. Yine klasik haklardan mülkiyet hakkı, insanın, kendi çabasıyla elde ettiği ürün üzerinde hakkı olması demektir. Yani mülkiyet hakkı hiçbir şekilde başkalarının üretimlerini ahlak ve adalet dışı yollarla sahiplenmek olarak yorumlanamaz. Ama iktisadi ve sosyal hakların hepsi, bir şekilde, başkalarının emeklerinin, bilgi ve becerilerinin

meyvelerinin bir kısmını, çoğunlukla üretmek için çaba göstermeye üşenenlerin toplamalarını özendirir.

Böylece toplumun önemli bir kısmı, “hak” olarak tanıtıldığı için herkesin sahip olması gereken bir imkandan faydalanamamakta ve başkalarının kendi sırtından bu “hakkın” keyfini sürmesini seyretmektedir. Diğer bir kısmı kendi üretimlerinin hatırı sayılır bir parçasının diğer “hak” sahiplerine, kendisinin gönüllü olarak da katkıda bulunmak isteyebileceği veya tamamen karşı olduğu bir amaç için, beceriksizce harcanmasına seyirci olmak durumundadır. Bu olgular hak kavramının bızatihi kendisinin yıpranmasına yol açar. Haklar işimize gelmediğinde feda edebileceğimiz sıkıcı formaliteler olarak kabul edilirler. Teorik bir tartışmada önemsiz görünebilen bu yanlış algılama pratikte hayat, özgürlük ve mülkiyet haklarının sahip olmaları gereken saygınlığı ve dokunulmazlığı zedeler. Türkiye’de olduğu gibi, insan hayatı pek bir değer taşımamaya başlayabilir. Bir özgürlüğümüzün kısıtlanması herhangi bir devlet memurunun bir hareketine, ağzından çıkacak ufacık bir söze bakar. Kendi bilgi, beceri ve emeğimizle sahip olduğumuz için bize göre değerli olan amaçlara sonuna kadar harcamaya hakkımız olan varlığımız, mülklerimiz elimizden keyfi olarak alınabilir. Beşeri ilişkilerde bile bireyler birbirlerinin haklarına saygı göstermez olurlar. Sürtüşmelerin, huzursuzluğun sonu gelmez.

Sadece Türkiye’de değil, bir dönem tüm dünyada, John Locke’un ve ondan sonra gelen Hume, Burke ve Kant gibi düşünürlerin tesis etmek için çok emek verdikleri klasik hakların, “kollektif bütünler ve toplumun iyiliği”, “sosyal adalet”, “iktisadi ve sosyal haklar” gibi ne oldukları belli olmayan, ancak slogan düzeyinde bir anlamı haiz olan yapay kavramlar uğruna feda edilebilecekleri kabul edildi. Teoride gelişen bu akım, pratikte 20. asrı kana boğan soykırımlara, büyük trajedilere ve göçlere yol açtı. Şimdi dünya bu kavramsal kargaşadan kurtulmak için uğraşırken, Türkiye’nin,

ateşli sloganların baş tacı edilmesine değil, mantıklı, bilimsel verileri gözardı etmeyen, geçmişten ders almasını bilen bilgeliğe ihtiyacı var.

Diğer yandan yüksek öğrenimin veya nihai tahlilde tüm eğitimin bir hak olmaması demek gençlerimizi cehalete terketmek demek değildir. Herkese eğitim, herkese ucuz sağlık hizmeti, herkese kötü günlerinde yardımcı olacak sigorta sistemi... Bütün bunlar ve daha sağlıklı, daha mutlu, barış dolu, huzur dolu bir topluma yol açacak her talep birer idealdir. Bu ideallere ise ancak çok çaba göstererek, sivil yardımlaşma kurumlarının ve hayırseverliğin gönüllü olarak yaygınlaşmasıyla ulaşabiliriz. Devletten, insanların hayır faaliyetlerinde bulunmasına; gerek özel vakıfların yolundan çekilerek, gerekse bireylerin kişisel sorumluluklarına sahip çıkabilecekleri bir ortam yaratarak hizmet etmesini beklemeliyiz. Kolay yoldan, yani başkalarının cebinden lütuf dağıtarak köstek olmasını değil.

Fırsat Eşitliği Zorla Olmaz

Devletin eğitime veya sosyal hayatın diğer alanlarına müdahale etmesinin, mutlak eşitliği olmasa bile, fırsat eşitliğini sağlamak için gerekli olduğunu savunanlar herşeyden önce fırsat eşitliğinin anlamını bilmiyorlar. Ayrıca bu müdahalenin hayat, özgürlük ve mülkiyet haklarını ihlal edeceğinin ya farkında değiller veya umursamıyorlar. Walter Lippmann'ın bizden beş-altı kuşak önce söylediği şu sözler, onların belki bir kez daha düşünmelerini sağlayabilir.⁴

"Yöneticilerin sınırlı beyin kapasiteleri ve kendi menfaatlerine kullandıkları önyargıları ile sınırsız yetkileri kullanmalarının çok geçmeden baskıcı, isyana kışkırtan ve kokuşmuş bir sisteme dönüşeceği ve gelişmenin tek şartının yöneticilerin yetkilerinin, kapasiteleri ve faziletlerinin kısıtlı olmasından dolayı sınırlandırılması olduğu inancı maalesef eskidi. Şimdilerde insanların başkalarını yönetme kapasite-

telerinin bir hududu olmadığı ve bu yüzden hükümet üzerinde sınırlama olmaması gerektiğine inanılıyor. Bu inanç "gereğinden fazla yönetilen" (over-governed) bir toplumun hastalığıdır."

Komünizm ve refah devleti uygulamaları Walter Lippmann'ın ne kadar haklı olduğunu kanıtıdır. Buna rağmen, benzer yöntemler bu sefer değişik bahanelerle taraftar topluyabiliyorsa, içinde olmak istediğimiz topluma dair seçeneklerimiz hala pek açık değil demektir.

Yapmamız gereken seçim refah devletinin kumanda ettiği toplumsal düzen ve kendiliğinden gelişen toplumsal düzen (spontaneous order) arasındadır. Birinci tercihin mümkün olabileceğine olan imanın temelinde kurucu rasyonalist görüşler var. Bir zamanlar gelişen kurucu rasyonalist görüşler, beşeri konularda çalışanlarda, aynen doğa bilimlerinde olduğu gibi, sosyal bilimlerde de kesin kanuniyetlerin akıl yoluyla bulunabileceğine dair inanç yarattı. Daha adil, daha özgürlükçü, insanların daha mutlu yaşayabilecekleri bir toplumsal düzen kurma umudu bu inancı imana dönüştürdü. Toplum neredeyse bir "kişi" idi. Amacı (amaçları) vardı veya olmalıydı. Siyasi otorite bu amaçlar doğrultusunda toplumsal düzeni manipüle etmeli ya da yeniden inşa etmeliydi. Toplumsal düzen bir emir-komuta zinciriydi veya öyle olmak zorundaydı.

Eğer fırsat eşitliğini, yukarıdaki kurucu rasyonalist görüşler etkisinde ve hukuk normuna uymayan keyfi kanunlarla, yani zorla sağlamak bize daha "pratik" görünüyorsa orda durup düşünmeliyiz. Bir kaç kuşak sonra içinde bulunacağımız toplum, kafamızda şekillendirdiğimiz, sadece fırsatların daha eşit dağıtıldığı, başka hiçbir parametresinin değişmediği "ceteris paribus"⁵ modelden hayli değişik olacaktır.

Böyle bir toplumda bireylerin üç temel hakkının teminatı ve manası yoktur. Yaşama hakkı "toplumsal amacı" tam olarak benimsemiş

görünenlere, o da o amaç uğruna feda edilene kadar tanınır. Toplumsal düzen bir organizasyon düzeni olduğu zaman özgürlüğün lafı bile edilemez. Mutlak ve keyfi otorite insan eylemlerinin sonuçlarını kanunlar çıkararak ve zorla tayin etmeye teşebbüs eder. İnsanların kendi bilgi, beceri ve çalışmalarıyla değil ama ihtiyaçları ölçüsünde elde ettikleri "mülkiyet hakkı" ise göstermelidir.

Fırsat eşitliği ile beraber bedava eğitimi ve "özgür üniversite"yi (ne demekse?) ahlaki ilkeler düzeyinde birer gereklilik olarak savunanlar, muğlak bazı idealler için kendimizi, temel motivasyonu gençlerin iyi eğitilmesi değil herhangi bir eğitim kurumuna kayıtlı görünmesi olan bir mekanizmanın insafına bırakmamızı öğütüyorlar. Üretmeden, eğitim gibi pahalı bir ödüle, öylesine sahip olmanın gençlerimize hangi ahlaki kodu kazandıracığı bir yana, yukarıda açıklanan sebeplerden dolayı böyle eğitimin ancak belli bir amaca hizmet etmekte özgür olacağı açıktır. Bu amaç, adı ne konursa konsun, insanların mutluluğu değildir.

Amacı insanların mutluluğu ve uyum içinde yaşaması olan ve onun için bireyin negatif hakları etrafında gelişen bir toplumsal düzen, ne yazık ki, geçtiğimiz yüzyılda fırsat eşitliği ve hatta mutlak eşitlik sloganları kadar taraftar toplayamadı.

Bu düzen gönüllü mübadeleye, kendiliğinden yardımlaşmaya, karmaşık bir sosyal yapının ve onun çoğunlukla yazılı olmayan kurallarının deneme-yanılma, kabullenme veya reddetme yoluyla şekillenmesine dayanan, yani kendiliğinden gelişen kuralların ve süreçlerin oluşturduğu (spontaneous) bir düzendir. Bu düzende insan eylemlerinin bireylerin kendileri için değerli olanlardan başka hiçbir amacı olamaz. Bu yüzden toplumsal düzenin işleyişi hiçbir kimsenin, hiçbir yüce amacın tekelinde değildir. Hiçbir otoritenin bu işleyişi doğrudan etkileyebilecek ya da sonuçlarını önceden bilebilecek güce sahip olmasına izin verilmez. Üretilen değerlerin, iki tarafın rızası ve ahde

vefa prensibi dahilinde, serbestçe takas edilmesi en temel ahlaki ilkedir.

Kavramları gelişigüzel kullanmaktan vazgeçildiğinde fırsatların ancak böyle bir düzende ortaya çıkabileceği görülür. Ama onları değerlendirecek kadar ileri görüşlü, yetenekli ve akıllı olanlardan başka birisi için bir manaları yoktur. Belirli hizmetleri devletin sağladığı müdahaleci bir sistemde "fırsat" "avanta", "fırsat eşitliği" ise "sonuçlarda eşitlik" anlamına gelir.

Kendiliğinden gelişen sosyal düzenin, eğitim alanında, parası kıt olanlara, zihinsel kapasitesi daha az gelişmiş olanlara ve daha yeteneksiz olanlara daha az imkan sağlayacağı doğrudur. Ama maddi kaynakları kıt olanlardan, akıllı, yetenekli ve çalışkanların büyük kısmının böyle bir düzende burs almakta zorlanmayacakları ve kendi hedeflerine ulaşmakta serbest bırakılan bu tip insanların hem kendi hesaplarına hem de toplumun geri kalanı için daha büyük değerler üretecekleri de doğrudur. Walter Lippmann'ın dediği gibi, gelişmenin ve refahın tek şartı budur.

Geride kalanların daha düşük düzeyde eğitim görmesinin bir haksızlık, adaletsizlik olduğu görüşü yine bir kavram karışıklığının mevcudiyetine işaret ediyor. Herkesin eşit fırsatlara sahip olması gerektiği veya gerekmediği görüşünün, siyasi bir slogan olmanın ötesinde, adalet mefhumuyla hiçbir ilgisi yoktur. Eğitim bir hak değildir. Kaynak dağılımının adil olup olmadığı sorusunun ancak kaynakların merkezi bir otorite tarafından dağıtıldığı bir düzende manası olabilir. Yani komünist devlette, refah devletinde, ordu gibi, şirket gibi organizasyon düzenlerinde kaynak dağılımının adil olup olmadığından söz etmek manalıdır. Kendiliğinden gelişen bir düzende bireyin belirli kaynaklara sahip olup olmayacağı en başta kendi yeteneklerine ve azmine, sonra tercihlerinde özgür bırakılan diğerlerinin değişik amaç ve motivasyonlarla yaptıkları seçimlerine bağlıdır. Eğer özgürlük bizim için değerliyse ve diğer

temel hakları ihlal etmedikleri sürece bu tercihler adaletin konusu olamazlar.

Milyonlarca tercihin karşılıklı etkileştiği böyle bir düzenin sonuçlarını beğenip beğenmemek tabii herkesin hakkıdır. Beğenmeyenler, kendi hesaplarına, piyasanın tam tersi bir kaynak dağılımı prensibini tercih edebilirler. Daha kapasitesiz, yeteneksiz, üşengeç olanlara şans tanımak adına iyi bir lokantaya değil daha kötüsüne gidebilirler. İyi servis veren otobüs şirketiyle değil daha kötüsüyle seyahat edebilirler. Başarılı işletmeler yerine daha başarısız olanların hisse senetlerini almak yoluyla onlara destek olabilirler. Kendileriyle aynı fikirde olanlarla birleşip daha akıllı, çalışkan, doğuştan bazı yeteneklerle ödüllendirilmiş olan öğrencilere değil, onlar kadar "şanslı" olmayanlara burs verebilirler. Ama kendileriyle aynı fikirde olmayanları da kanunlar ve kısıtlamalar yoluyla kendi düşünceleri doğrultusunda davranmaya zorlama hakları yoktur. Kimsenin bedelini kendi ödemesi gereken bir hizmete, kırıp dökerek, bir nevi şantajla ve zor kullanarak, başkalarının sırtından, bedavaya sahip olmaya hakkı olmadığı gibi...

Fiyat Sistemi

Özet olarak, devlet eğitim gibi piyasanın sağlayabileceği bir hizmeti piyasadan daha iyi şartlarda sağlayabilseydi bile insanların bunu bir hak olarak görmeleri gayri ahlaki olurdu. Dolayısıyla eğitim gibi bir hizmetin hak olarak sunulması yanlıştır. Şüphesiz devletin bu hizmeti piyasadan daha "iyi", kaynakları daha verimli kullanan bir şekilde yaptığı argümanları da yaygındır. Ne var ki, yakın tarih bu argümanları açıkça yalanlıyor.

Varlığını devam ettirmek için bir şey üretmek durumunda olan her varlık, kişi veya kurum olsun, bilgiye muhtaçtır. Üretilen buğday da olsa, araba da olsa bu ihtiyaç değişmez. Bilgi ve zihinsel kapasite olmadan salt kaba kuvvetle veya sermayeyle üretim yapılamaz.

Yukarıda zikredilen bilginin önemli bir bölümü, yaygın kanının aksine, bilimsel bilgi değildir. Yani bir kere keşfedilip kağıda döküldükten sonra tekrar tekrar kullanabileceğimiz türden bilgiler değildir. Bunlar daha çok "durum bilgileri" diyebileceğimiz zamana ve mekana bağlı bilgiler, toplumsal hayatı düzenleyen yazılı olmayan kurallardır.⁶ Mal ve hizmetlerin, kaynakları en verimli şekilde kullanılarak üretilmesi, insanların ihtiyaçlarının en yetkin şekilde karşılanması, insanların zamana ve mekana göre değişkenlik arzeden ihtiyaçlarını, kaynakların şu anki durumunu ve önceden hiç bir şekilde tahmin edilemeyecek şartlarla ilgili "durum bilgilerini" toplayacak bir sistem gerektirir. Bu sistemin özü, fiyatların baskı altına alınmadan serbestçe dalgalanmalarına izin vermektir. Çünkü fiyatlar bize hayatı bilgileri taşıyan sinyallerdir.

Fiyatların başlıca üç işlevleri vardır: Bilgi akışını sağlarlar; üretimi en ucuz (en az kaynak tüketen) şekilde yapılmasını ve eldeki kaynakların en fazla değer verilen amaçlarda kullanılmasını teşvik ederler; gelir dağılımını sağlarlar. Fiyat sisteminin önemini Hayek şöyle anlatıyor: "Adil fiyat arayışı peşinde yüzyıllar süren meşum uğraşların boşuna olduğu anlaşıldıktan sonradır ki.. (b)ugün bildiğimiz anlamdaki medeniyet fiyat sisteminin omuzları üzerinde yükseldi".⁷

Fiyatları baskı altına almak onların taşıdığı sinyallerin bozulmasına ve "şu anki durum" hakkında yanlış izlenimler edinmemize neden olur. Mesela enflasyonun kötülüğü bu sinyalleri bozarak fiyat artışlarının talepteki bir artıştan mı, arzdeki bir daralardan mı veyahut hükümetin müdahalesi sonucu mu olduğunu belirsiz hale getirmesindedir. Bunun sonucu ekonomik birimler gelecekle ilgili kesin planlar yapamazlar ve kendilerini korumak için fiyatlarını artırmak zorunda kalırlar.

Türkiye'de eğitim gibi hizmetler bedava veya sübvansede edilerek verildiği için fiyat sisteminin taşıdığı bilgiler (fiyatlar) bozulmakta,

sonuç olarak bu alanlarda üretim büyük ölçüde eldeki imkanlardan ve ihtiyaçlardan bağımsız olarak yapılmaktadır. Aynı durum tüketici için de geçerlidir.

Bugün Türkiye'nin kaç tane makina mühendisine, ekonomiste, işletmeciye, doktora, hukukçuya ihtiyaç duyduğu nasıl ve kim tarafından söylenebilir? Herkese aynı sınıflarda ve aynı kitaplardan aynı öğretmenlerle öğretim yaptırılmayacağına göre bu mesleklerin kendi içlerinde hangi kalitede, ne düzeyde kaç tane eleman ihtiyaçları olduğu nasıl tayin edilebilir? Böylesi geniş yelpazeye dağılmış ihtiyaçlara cevaz verecek alet, edavat, bina, eleman dağıtımını nasıl yapabiliriz. Ve Türkiye'nin bu işler için kaynaklarının ne kadarını ayırması mümkündür?

Bütün bu sorular en sıradan domates üreticisi için bile hayati sorulardır. O üretici ki, piyasa en ufak bir müdahalede bile emeğinin ürününü denize dökmek zorunda kalmaktadır. Türkiye de, şaşkın üretici gibi, fiyat sistemini bozduğu için ziraat mühendisini kasiyer, maden mühendisini bilgisayar satıcısı, avukatını katip, işletme bölümü mezununu iş takipçisi, mimarını inşaat kalfası olarak ikame etmekte, bu insanların yetişmesi için harcanan emekleri, zamanı ve parayı havaya savurmaktadır.

Yukarıdakilere ilaveten tüketici, veya öğrenci, bedava elde ettiği bir hizmetin değeri hakkında yanlış kaniya kapılmakta, yeterli gayreti göstermemekte, yukarıdaki nedenlerden ötürü zaten çok verimsiz çalışan bir sistemin üzerine daha da fazla yük olmaktadır.

Sonuç

Kuşkusuz çeşitli görüşleri böylesine eleştiren bir yazı çözüm önerilerini de içermelidir. Ne var ki, böylesine değişik yönleri olan bir probleme çözüm önerileri getirmek konunun finansal ve idari yönüyle ilgili derin bir teknik bilgiye sahip olmadan ve araştırma yapmadan mümkün değildir. Tabii bunu demek, çözümler

ilgili önerilerin hangi prensiplere dayanması gerektiğini belirtmemek anlamına gelmiyor. Dolayısıyla yazının bundan sonraki kısmından somut çözüm önerileri yerine bir ufuk turu beklemek daha makul olacaktır.

Yazının bütününde gelişen iki temel prensip vardır:

-Kavramlardaki muğlaklığı ortadan kaldırmak ve hak kavramına layık olduğu kutsallığı kazandırmak sadece bugünkü literatürde klasik haklar veya negatif haklar olarak geçen hakları "hak" olarak kabul etmekle mümkündür. Bugün klasik haklardan ayırmak için "iktisadi ve sosyal haklar" olarak adlandırılan maddeler sadece birer taleptirler. Eğitim pahalı bir hizmettir. Bu hizmetin bedava veya sübvanseli olarak verilmesi diğerlerinin klasik haklarını (mesela mülkiyet hakkını) ihlal eder. Bu sebeplerden dolayı eğitim bir hak değildir.

-Fiyat sistemini tahrip eden hiçbir uygulama işleme için ihtiyaç duyacağı bilgi akışını bozacağı için başarılı olamaz.

Bütün bunlar sadece parası olan okusun anlamına gelmiyor. Açıkça söylemek gerekirse, karşılığını -ama parayla ama çok çalışarak- ödemeye niyetli olanlar okuyabilmelidirler. Parası olmayı da karşılığını ödemeye hazır olanların bu nimetten yararlanabilmeleri, bunu yaparken diğerlerinin yaşama alanını daraltmama-ları bir çok araştırmanın konusudur.⁸ Bunlardan profesör E.G.West'in IEA için hazırladığı çalışma ilgi çekici. Prof. West 15 ülkeyi kapsayan araştırmasında bu ülkelerdeki mevcut burs sistemlerini ve reform çabalarını araştırmış. Bu araştırma fiyat sistemine mümkün olduğu kadar az müdahalede bulunarak imkanları kısıtlı olanlara eğitimleri için fırsat yaratmanın nasıl olabileceğine dair denenmiş uygulamaların bir değerlendirmesini ve söz konusu uygulamaları daha da iyileştirmek için önerileri kapsıyor.

Bu araştırmaya konu olan 15 endüstrileşmiş ülkeden 12'si geri ödemenin sabit aylık

miktarlar üzerinden yapıldığı burs kredilendirme sistemlerine sahipler. Ödemelerin miktarını faiz oranı ve ödeme süresinin uzunluğu belirliyor.

Bu şartlar altında öğrenim kredisi alan öğrenciler mezun olur olmaz iş bulamamak, yeterli maaşı alamamak gibi etkenlerle sıkıntıya düşüyorlar. Özellikle bu tip kredilendirmenin hedefi olan kitle bu sebepler yüzünden sisteme katılmakta isteksiz davranıyor veya ödemeleri aksatıyor.

Bu sıkıntıları gidermek için Avustralya, Yeni Zelanda ve İsviçre gelire endeksli geri ödeme planları uygulamaya koymuşlar. Bu durumda borçlu gelecekteki gelirinin sabit bir bölümünü değil, gelecekteki gelirinin belirli bir eşik değerinin üzerindeki kısmının önceden belirlenmiş sabit bir yüzdesini ödüyor. Böylelikle gelire endeksli geri ödeme planları yıllık geri ödeme yükünü sınırlayıp geri ödeme süresini büyük ölçüde uzatıyorlar. Bu sebeplerden dolayı düşük gelirli kesimlerden gelen öğrencilerin önündeki engelleri azaltıp kredi sistemine katılımı artırıyorlar.

Bahsi geçen 12 ülkenin öğrenci kredilendirme sisteminde karşılaştıkları ikinci problem alanı kredi geri dönüşleriyle ilgili. Borçları toplamak için görevlendirilen ticari bankalar ve otonom kurumların mezun olan öğrencilerin yeri ve gelir durumlarıyla ilgili bilgilere ulaşmakta güçlük çektikleri ve böylelikle sistemden kaçışları önlemekte yetersiz kaldıkları gözleniyor. Diğer yandan A.B.D. (kısmen), Kanada (kısmen), Yeni Zelanda ve Avusturalya gibi ülkeler geri toplamada vergi kurumunu kullanarak bu kaçakları büyük ölçüde önüyorlar. Çünkü vergi kurumu mezunların yeri ve gelirleri hakkında gerekli bilgilere hali hazırda sahip oluyor. Görünen o ki Milton Friedman'ın 1955'te önerdiği öğrenim kredisi geri ödemesinin gelir vergisinin içinde yapılması ve böylelikle asgari miktarda yönetim masrafı içermesi prensibi büyük ölçüde kabul görmüş.⁹

Tabii, bu problem kimlere kredi verileceği,

geri ödeme faiz oranı, kredi yönetiminin nasıl ve kimlerden oluşturulacağı, bu reforma öğrenciler tarafından gösterilecek muhtemel direncin nasıl aşılabacağı gibi konuları da kapsıyor ve bunlar üzerinde iyice çalışılmadan uygulanabilecek konular değiller.

Görülüyor ki yazının bütününde belirtilen prensipler doğrultusunda, ihtiyacı olanlara öğrenim görmeleri için ucuza fırsat yaratmak mümkün. Bize çeşitli şekillerde sunulan "bedava eğitim" sloganı tek ve en iyi alternatif değil. Bu gerçeği görmek ideoloji tarafından gözleri kapalı olanlar için zor olabilir. Ne var ki, siyasi otoritenin minnetinde olup parazit gibi yaşamının hırçınlığıyla etrafı kırıp dökmektense kendi çabasıyla bu durumdan kurtulmanın onurunu tercih edenler daha çoktur.

NOTLAR

1. Friederich August von Hayek, "Justice and Individual Rights", *The Essence of Hayek*, ed. C. Nishiyama, K. Leub. Bu makale Hayek'in Mustafa Erdoğan tarafından çevrilen kitabı Sosyal Adalet Serabı'nın (T. İş Bankası Yayınları, 1996) içinde 9. Bölüme ek olarak yer almaktadır.
2. Atilla Yayla, "İnsan Hakları Nedir", *Liberal Bakışlar*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993, s. 98
3. Atilla Yayla, a.g.e, s. 95
4. Milton ve Rose Friedman, "What's Wrong With Our Schools", *Free to Choose*, 1990, s.151
5. Diğer bütün parametrelerin eşit olduğu durum. Ekonomide belirtilen değişkenler dışındakilerin sabit olduğunu belirtir.
6. Friedrich August von Hayek, *Rules and Order (passim)*
7. Friedrich August von Hayek, "The Use of Knowledge in the Society", *The Essence of Hayek*, ed. C. Nishiyama, K. Leube
8. Edwin G. West, *Britain's Student Loan System in World Perspective: A Critique*, IEA Publications
9. Milton Friedman, "The Role of Government in Education", *Capitalism and Freedom*, University of Chicago Press, 1962, chapter 5, p. 105